

MATMELDING:
FOR EN NY, BEDRE OG
BÆREKRAFTIG MATPOLITIKK

MATMELDING

Innholdsfortegnelse

4–5

TA HAVET TILBAKE OG JORDA I BRUK

6–9

FOLKETS HAV?

- Tur retur Kina
- Kvantum foran kvalitet
- Havressursloven
- Fra allmenning til kvotebørs
- Store rederier presser ut kystfiskerne
- Hindrer rekruttering av ungdom
- Sysselsetting
- Utenlandsk eierskap?
- Riksrevisjonens kritikk

10–13

TA JORDA I BRUK

- Solidaritet
- Selvforsyning
- Kraftfôr
- Volum
- Sentralisering

14–15

MILJØ OG BÆREKRAFT

- Naturmangfold
- Klimaendringer og erosjon
- Industrifiske
- Havbruk

16–17

MATVAREHANDEL OG FOLKELIG ENGASJEMENT

- Kjedemakt
- Ensidig prisfokus
- Matmerking

BEREDSKAP OG MATSIKKERHET

18–21

VÅRE LØSNINGER

- Beredskap og matsikkerhet
- Selvforsyning
- Mindre kraftfôr, mer matplanter, mer beite
- Nedleggelsen av gårdsbruk må stanses

18–21

- Tilskudd må bort fra volum
- Spissede tilskudd
- Setertilskudd
- Småskala landbruk, levende bygder
- Jordvern
- Reindrift
- Urbane matsystemer
- Havbruk
- Ta havet tilbake, la kysten leve
- Ny kvotepolitikk
- Trålerplikter
- Ressursrenteskatt
- Miljø og bærekraft
- Kystfiske: best for kystfolket, best for miljøet
- Bifangst
- Matvarehandel og folkelig engasjement
- Offentlig innkjøp av mat
- Norsk politikk skal ikke bidra til svekket matsuverenitet og matsikkerhet i utviklingsland

22–23

ORDFORKLARING

Forklarte ord står i *kursiv* første gang de opptrer

MEDVIRKENDE

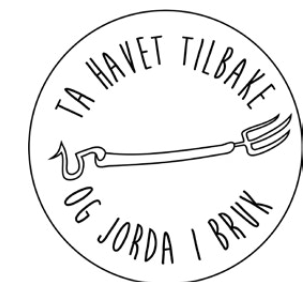
REDAKSJON

Are Einari Bjørklund Skau
Børre Solberg
Tora Fougner

Sekretær: Marianna Debelian

Utgiver: Initiativet
Ta havet tilbake og jorda i bruk

Revidert 3. opplag, Oslo,
januar 2021

MATMELDING

For en ny, bedre og bærekraftig matpolitikk!

Kystfiskere og småbønder har vært grunnsteiner i oppbyggingen av Norge gjennom årtusener, men i dag er begge næringer blitt offer for et hensynsløst maktspill.

Prisen for å gå inn i kystfisket er tidoblet på fem år, fiskerettighetene samles på stadig færre og rikere redere, mens landbruksarealet og beiteandelen går ned, importen går opp og gårdsbruk legges ned i rekordfart. Etablerte fiskere og bønder sliter med å holde tritt i pris- og gjeldsgaloppen, og barrierene vokser for ungdom som vil inn i næringene.

Det er uklokt å la våre ressurser gå til spille, og basere matproduksjon på import i en tid hvor matjord og havressurser utarmes, nesten en milliard mennesker sulter, og tilgangen til mat blir stadig mer presset.

Tar vi ikke problemene vi står overfor seriøst og løser de ved roten, står både *selvforsyning*, beredskap, matsikkerhet, klima, miljø, kulturarv og *kulturlandskap* i fare. Derfor må det bygges broer mellom fiskeri, landbruk og resten av matnæringen for å stå imot de mektige kreftene bak dagens liberaliserings-, sentraliserings- og effektiviseringspolitikk.

Det er i vår strategiske og økonomiske interesse å bygge en fiskeri- og landbrukspolitikk ikke kun for noen bønder og fiskere, men som utformes i samråd mellom folk, næringene, politikere og sivilsamfunn. Som sikrer samfunnsoppdraget næringene har på vegne av fellesskapet:

Der havets og jordas ressurser brukes for å sikre nok og trygg mat til befolkningen, verdiene tilfaller produsenter og lokalsamfunn, og ressursene bevares for fremtidige generasjoner. Der fiskekvoter ikke kan kjøpes opp av store selskaper og hindre unge menneskers tilgang til næringen. Der norske areal og norske ressurser brukes, og samtidig ivaretar *naturmangfoldet*. Der retten til å bestemme over egen matpolitikk og suverenitet ivaretas. Der norsk matproduksjon foregår uten utnyttelse av hav- og jordressurser på andre land og folks bekostning.

En ny, bedre og bærekraftig matpolitikk.

Omtrent slik åpnet et opprop i Dagbladet høsten 2018 signert av 10 ideelle organisasjoner og interesseorganisasjoner med tittelen *Ta havet tilbake og jorda i bruk*. Organisasjoner og folk som deler en langvarig bekymring for Norges historisk viktigste næringer, og som med all sannsynlighet også er blant fremtidens viktigste næringer. Men mest av alt fordi disse næringene handler om noe langt viktigere enn næring i

politisk økonomisk forstand, nemlig næring som i mat og det fysiske grunnlaget for hele vår eksistens.

Med oppropet formidlet vi en rekke politiske krav som senere er blitt fremmet i foredrag, seminarer og møter med politikere, på demonstrasjoner, festivaler og stands med vanlige folk. Nå har vi samlet og bearbeidet bidrag fra en rekke toneangivende personer

og organisasjoner i denne matmeldingen, som ytrer våre bekymringer for, krav til, og løsninger for norsk matproduksjon- og politikk, og Norges rolle internasjonalt.

I første del av matmeldingen finner du virkelighetsbeskrivelser fra dagens situasjon i fiskeri og landbruk. I siste del finner du krav og løsninger på problemene vi ser i dagens matpolitiske system. Noe av

det viktigste å ta med seg fra denne matmeldingen er nemlig dette:

Situasjonen i dag er i stor grad et resultat av villet politikk, som også betyr at løsningene finnes og kan gjennomføres med en ny og bedre politikk.

Det handler om fremtiden vår:
TA HAVET TILBAKE OG JORDA I BRUK.

Folkets hav?

Tormod Amundsen © Biotope

Samtidig som Norge støtter FNs nye retningslinjer for småskala fiskere, vil regjeringen liberalisere fiskerettighetene ytterligere i eget land, hvor rettighetene allerede spekuleres i, og overskuddene samles på stadig færre hender. Er havet fremdeles folkets allmenning?

Norge er den niende største fiskerinasjonen på verdensbasis, selv uten oppdrettslaksen, og fiskeri er en svært lukrativ næring. Når oljen fases ut vil havressursene nok en gang være en vesentlig del av det Norge skal leve av. Den store forskjellen er at overskuddet fra oljen går inn i et fond som tilhører folket. Det samme kan ikke sies om fisken i havet. Til tross for at folkets rettigheter

til havet er nedfelt i *Havressursloven*, samles rettighetene til å fiske på stadig færre hender og kvoteprisene er svimlende. Hvis fisken ikke lenger eies av folket, snarere av investorer – hva gjør det med kystsamfunnene og råvaren?

I mai 2020 vedtok Stortinget en videreføring av denne fiskeripolitikken med en såkalt *Kvotemelding*. Den legger opp til videre liberalisering og privatisering av våre felles rettigheter og ressurser, på tross av *alvorlig* og *sterk* kritikk fra *Riksrevisjonen*.

Tur retur Kina

I havet rundt Norge er det store fiskebestander, en fornybar ressurs – så lenge vi høster

forsvarlig. Men til tross for at fisken er rett utenfor døren vår har vi aldri vært fjernere fra fisken. Store industrirålere fryser fisken ombord og sender den 1500 mil til Kina for bearbeiding, og tilbake igjen. Gardermoen flyplass og Tromsø frysehotell omtales som Norges største fiskerihavner. Bak på fiskepakkene til Norges største produsenter av fiskeprodukter kan vi lese «pakket i Kina».

Tidligere i år avdekket en fransk dokumentar at torsken blir injisert med vann og stoffet E451, eller *pentanatriumtrifosfat*, for å øke vekt, og gjøre gammel og dårlig fisk blekere. Dette er en av konsekvensene av dagens fiskeripolitikk som Kvotemeldingen viderefører.

Kvantum foran kvalitet

– Kvotemeldingen er en katastrofe, sier Steinar Eliassen, styreleder i Fiskekjøpernes forening. Med denne politikken vil mange av de norske fiskeprodusentene ikke overleve, ei heller samfunnene rundt. Det er mer fokus på kvantum enn kvalitet, og utviklingen går allerede i retning av større båter og mer frysing ombord. Det er et snevert bedriftsøkonomisk fokus for noen få, og ikke for samfunnet. Det blir lengre gangtid til fiskefeltene, som igjen gir dårlig kvalitet og vår unike konkurransefordel med superfersk fisk vil reduseres kraftig. Eliassen trekker også frem at kvotemeldingen selv peker på at den ikke skal bidra

til å nå regjeringens klimamål. – Det er absurd i dag. Vi må se på hvordan vi kan flytte kvoter fra hav til kyst og systematisk heve kvaliteten på råvaren, sier Eliassen.

Havressursloven

Havressursloven sier at de viltlevende marine ressursene tilhører fellesskapet i Norge, og at fiskeripolitikken skal sikre bærekraftig fangst, lønnsomhet og sikre sysselsetting og bosetting i kystsamfunnene. De er en sentral del av vår matsikkerhet, men i avisen Nordlys skriver Torbjørn Trondsen, professor ved Norges Fiskerihøgskole, at Nord-Norge har mistet store fangstandeler til et kapitalsterkt Ålesundmiljø, fordi myndighetene har overlatt ansvaret for å fordele fiskerettighetene til markedskreftene.

I sin rapport sier Riksrevisjonen at fiskeripolitikken ikke har oppfylt sitt samfunnsoppdrag, og at det kun er målene om bærekraftig forvaltning og

lønnsomhet som er ivaretatt. I sin behandling av kritikken krevde Stortinget i november 2020 at fiskeriministeren kommer tilbake med tiltak for å ivareta Havressurslovens siste mål – bosetting og sysselsetting langs kysten.

Fra allmenning til kvotebørs

Hvordan har fordelingen av fiskerettigheter blitt så skjev? Siden syttitallet har målet i fiskeripolitikken endret seg fra å underbygge bosetting i kystbygder, til nittitallets hovedmål, størst mulig lønnsomhet, og tilbake til igjen å inkludere begge mål. 18. april 1989 går inn i historiebøkene som dagen fiskeridirektøren sa stopp i torskefisket; bestanden var ikke bærekraftig og måtte reguleres, havet som en åpen allmenning ble lukket. Tilgangen ble delt i åpen og lukket gruppe innenfor kystflåten, hvor åpen gruppe fikk den mindre delen av det regulerte fisket. Havfiskeflåten, som består av trålere, var allerede

regulert med sine konsesjoner. Begrensningen av det «frie fisket» skulle være midlertidig, men allmenningen er stadig lukket.

Fartøy med kvoter ble svært verdifulle, og kvotene ble mer verdifulle enn båtene de hørte til. Kvoter, som en gang ble utdelt gratis, kan kjøpes og selges for millionbeløp, slås sammen, og flyttes mellom fylker, tidligere gjennom smutthull i lovverket og de siste årene fullt lovlig. Litt etter litt har rettighetene til fisken blitt *strukturert* – altså liberalisert og privatisert – «på nattetid» og så gradvis at folk flest ikke fikk det med seg, ifølge Henning Røed i boken *Fiskehistorier*.

Store rederier presser ut kystfiskerne

Kystsamfunnene mener de sitter igjen med svarteper. Det tradisjonelle kystfisket, med små båter og skånsomme redskaper tar vare på kultur- og miljø, og skaper flere

arbeidsplasser på flere båter. Dette gir hver kilo fisk mer markedsverdi, og verdikjeden er ofte kortere og mer gjennomsiktig. Men flere faktorer, som frihandelsavtaler og såkalt overkapasitet, har bidratt til en reduksjon i kystflåten, til fordel for store industrirålere.

Om lag 30 rederier på Vestlandet disponerer 50 prosent av fiskerettighetene, mens kvotene er konsentrert på færre og større båter. Lone Nikolaisen er fisker på Røst, og forteller at det spekuleres i langvarige fiskerettigheter. På «kvotebørsen» er det egne kvotemeglere som lever av å omsette rettighetene til å fiske. For fiskeren kan salg av en kvote gi mer inntekter enn selvet fisket.

– Det blir jo stadig færre av oss, og færre steder å være fisker, som følge av rasjonalisering og strukturering. Flere og flere kvoter kan pakkes på større og større fartøy. Og da er det ikke samme behov for folk som før, forteller Nikolaisen.

Fakta: Norsk Sjømat melder at bearbeiding av norsk fisk sysselsetter 20.000 folk bare i EU, mens Sjømatrådet melder at næringen taper rundt 30 milliarder kroner i året på at norsk fisk sendes ubearbeidet ut av landet.

– Åpen gruppe har blitt en samlesekk for mange funksjoner, fremfor en rekrutteringsarena. Det koker ned til et spørsmål om hvem som skal få delta i gruppen. Fiskere som har solgt sin kvote i lukket gruppe med mange millioner i fortjeneste, skal de ha samme ressursgrunnlag som meg og andre som prøver å starte opp? Jo hardere konkurransen i lukket gruppe blir, desto mer presset blir reguleringen for åpen gruppe. Det er som oftest åpen gruppe og de små som må gi til de store.

Syssetning

Trålere fryser inn størstedelen av fangsten sin, som sendes ubearbeidet ut av landet. Denne fisken skaper derfor verken syssetning eller verdiskapning i Norge, slik som kystflåtenes ferskfiskeleveranser gjør, forteller Arne Pedersen, tidligere leder i Norges kystfiskarlag. De mener at åpen gruppe og kystfiskerne for øvrig bør få en større andel av fisket. – Gruppen bidrar til stor syssetningseffekt langs kysten og levende fiskevær, og er slik sett mer treffsikker i fiskeripolitiske mål, sier Pedersen.

Mange kystsamfunn er helt avhengige av dette råstoffet, men trålerne overholder ikke *leveringsplikten* sin. Kvotesystemet, hvordan fisket foregår og fordelingen mellom trålflåten og kystflåten, rammer samfunn direkte. Det har også betydning for miljøavtrykket fra fiskeriene. Drivstoffbruket til de minste båtene (sjarkene) i kystflåten er for eksempel kun 20 prosent av havflåtenes forbruk, målt per kilo fangst.

Utenlandsk eierskap?

Kan en generasjon ekskludere mangfoldet fra tusen år lange

tradisjoner og felles rettigheter, er spørsmålet flere i næringen stiller seg. Bente Aasjord, statsviter i Fagforbundet etterlyser en debatt om *havretten*; – Den er ikke hugget i stein. Vi kan risikere å stå uten rettigheter til å fiske. Blir kvotene for store og dyre må vi kanskje åpne opp for internasjonale investorer, og en gang i fremtiden kan det være Coca Cola som eier rettighetene i norske farvann, sier Aasjord. Når vi vet at Mitsubishi eier det norske oppdrettselskapet Cermaq, er ikke tanken utenkelig. Per i dag er det ikke grunnlovsfestet at fiskeressursene i havet tilhører folket.

Dagens liberale politikk utfordrer våre felles rettigheter til å forvalte havets ressurser til gode for befolkning og fremtidige generasjoner, en rett gitt gjennom Havrettskonvensjonen. Handels- og investeringsavtaler gir markedsadgang til næringen, men legger også stramme tøyler for forvaltning av ressursene.

Som Ottar Brox, forkjemper for den tradisjonelle kystfiskemodellen, skrev allerede i 1965 om fiskeripolitikk: «Hva slags samfunn er vi egentlig i ferd med å skape? Vil vi ha det slik som det ser ut til å bli?» Det er mulig å reversere utviklingen for at kommende generasjoner skal ha en rettferdig fordeling og rettigheter til havet. Se til Færøyene: Etter sterk privatisering av fiskerettighetene innførte staten en ny fiskerilov i 2018 der fiskerettighetene ble fratatt det private, og gitt tilbake til folket. Fiskekvotene kan ikke lenger bli privatisert eller omsatt mellom private kjøpere.

Fakta: I september 2020 varslet Fiskarlaget Nord at de melder seg ut av Norges Fiskarlag. Årsaken er blant annet forskyvningen av makt, kapital og ressurser til havfiskeflåten, mens behovene til kystfiskeflåten og kystsamfunnene ikke blir ivaretatt.

RIKSREVISJONENS RAPPORT:

- Endringer i kvotesystemet har vært rettet mot økt lønnsomhet i flåten.
- Disse endringene har bidratt til redusert fiskeriaktivitet i mange kystsamfunn.
- Mange av endringene har også utfordret etablerte fiskeripolitiske prinsipper, og ikke vært godt nok konsekvensutredet.

Kritikknivå: Alvorlig

Endringene i kvotesystemet har bidratt til å utfordre sentrale fiskeripolitiske prinsipper. Det er alvorlig at summen av endringene i kvotesystemet har fått, til dels utilsiktede, negative konsekvenser for fiskeriaktiviteten i mange kystsamfunn.

Kritikknivå: Sterkt kritikkverdig

- Det er sterkt kritikkverdig at samfiskeordningen har fått virke i mer enn 10 år, og i praksis har fungert som en strukturordning når de negative konsekvensene var kjent på forhånd.
- Nærings- og fiskeridepartementet har ikke i tilstrekkelig grad utredet konsekvensene i forkant av endringsforslag, og ikke i større grad har vurdert hvordan endringene i kvotesystemet har påvirket fiskeriaktiviteten i kystsamfunnene etter at de har blitt gjennomført.

Kritikknivå: Kritikkverdig

Det er kritikkverdig at det ikke finnes systematisert og offentlig tilgjengelig informasjon om kvotepriser i Norge.

Anbefalinger:

Riksrevisjonen anbefaler Nærings- og fiskeridepartementet å:

- sørge for at endringer i kvotesystemet blir grundig konsekvensutredet
- vurdere å innføre eierkonsentrasjonsbegrensninger for kystflåten og/eller andre tiltak for å begrense eierkonsentrasjonen
- registrere og offentliggjøre utviklingen i kvoteprisene, og å gjennomføre tiltak som bedrer rekrutteringen til fiskeryrket
- vurdere tiltak for å opprettholde den minste kystflåtenes betydning for kystsamfunnene
- vurdere å innføre tiltak for å hindre at økende andeler av kvoten mangler tilkobling til et fartøy
- følge systematisk med på hvordan endringer i kvotesystemet påvirker landingsmønsteret og fiskeriaktiviteten i kystsamfunnene

Også på Røst, et av de mer robuste fiskeværene, har kvotene blitt færre. Kan det tenkes at vi med tapt lokalt eierskap også vil miste kunnskap og tradisjon? Da det ble tillatt å selge kvoter inn og ut av Finnmark, satt fylket igjen med 37 færre kvoter året etter. Nikolaisen mener den nye kvotemeldingen ikke vil bidra positivt til utviklingen; – Det blir russisk rulett om hvilke kystsamfunn som får overleve og hvilke som vil forsvinne. Jeg har ikke sett noen steder i kvotemeldingen hvordan dette lappeteppet skal sys sammen, eller om fraflyttingstilskudd til de som er nødt til å flytte. Når rettighetene samles på stadig færre hender er det ikke lenger et livsgrunnlag i kystsamfunnene.

Hindrer rekruttering av ungdom

Ungdommen som vil inn i fisket taper på dagens kvotesystem. Kostbare kvoter gjør terskelen høy og i dag er rundt 200 av 10 000 fiskere under tyve år.

– Det er blitt kult å være fisker, men færre arbeidsplasser. Skal du inn i lukket gruppe blir du sannsynligvis høyt belånt. Kvotesalget i lukket gruppe har i løpet av noen år hatt en prisvekst jeg ikke har klart å følge med på. På min båt måtte jeg ha regnet med et lån på minst 3,5 millioner kroner for en kvote. Det er faktisk ikke nedskrevet i norsk lov at det er tillatt å omsette kvoter. Når jeg har forsøkt å si det til blå politikere har jeg fått svaret; det står heller ikke at det ikke er lov, sier Nikolaisen.

Åpen gruppe skal være fiskerieringens rekrutteringsarena, men deltakelse her er i realiteten ikke nok til å kunne bygge seg opp til å kjøpe seg inn i lukket gruppe, ifølge Norges kystfiskarlag. – Av totalkvoten på torsk er det forsvinnende lite som settes av til åpen gruppe, rundt seks prosent. Gruppen har vært mye diskutert, fordi den har blitt mer effektiv enn hva som settes av til gruppen.

Ta jorda i bruk

Landbruket har sammen med fiskeriet bygd opp Norge. Sauer, kyr og geiter har beitet på setervoller og skogsbeiter i århundrer, og tatt arealer i bratte lier og fjell godt i bruk. Landbruket har gitt oss mat, holdt kulturarv i hevd og ivaretatt kulturlandskap fra nord til sør, men står i dag

overfor mange av de samme problemene som kystfisket: stadig færre og større enheter, med økende kapitalkrav og sviktende rekruttering. Og i motsetning til fisket, som er en svært lønnsom næring, sliter landbruket med lønnsomheten, og bønder er på bunnen av den norske lønnsstigen.

Status i norsk landbruk er at vi produserer stadig mer, men at bruken av jord i utlandet øker mens bruken av landbruksjord i Norge synker. Nedgangen i antall gårdsbruk er dramatisk, og antall setre i drift er ned 99 prosent siden 1900. Beiteandelen blant norske kyr er ned fra 18 til 10 prosent siden år 2000. Dette betyr en betydelig svekket selvforsyning. Ifølge regjeringen ligger selvforsyningsgraden i Norge på 50 prosent, men korrigert for import av fôrvarer ligger den i dag mellom 35 og 40 prosent av nasjonalt kaloribehov. Det er lavt og setter oss i en svært sårbar situasjon.

Solidaritet

Landet vårt er langstrakt, vakker og variert. Matproduksjon på Jæren og i Trøndelag er noe helt annet enn matproduksjon i Sogn og Fjordane. Selv om store utmarksarealer brukes til beite, er kun 3 prosent av Norges arealer egnet for dyrking av mat. I et matsikkerhetsperspektiv er det viktig for Norge å verne om og ta i bruk disse arealene. Det er usolidarisk å bygge ned norsk matjord og la norske utmarksbeiter gro igjen, når det betyr at vi må basere oss på arealer i andre land, som heller bør brukes til produksjon av mat til landenes egne innbyggere. I en usikker

fremtid hvor klimaendringer gjør matproduksjonen vanskeligere på mange hold, er det desto viktigere at Norge bidrar til det globale matfatet gjennom å ta vare på de jordressursene vi faktisk har, og bruke arealene vi har på best mulig måte.

Selvforsyning

Norsk selvforsyning må regnes ut fra størrelsen på planteproduksjonen i landet, for å få et realistisk bilde av situasjonen. Enten som fôr til dyrene, eller som mat direkte til folk. Planteproduksjon er avhengig av jord, og selvforsyning handler hvor jorda brukes, hvilket areal og i hvilket land. Det er altså ikke hvor tung grisen er eller hvor raskt kua vokser som avgjør selvforsyningen. I stedet handler det om hva grisen har spist, fra hvilket areal i hvilket land fôret til grisen kommer fra. Norsk landbruk er bruk av jord i Norge, mens import av soya, raps og korn er bruk av jord i andre land. Desto flere planter som dyrkes og

høstes i Norge, desto mer av beiteressursene vi bruker og desto mindre importert kraftfôr og mat, desto høyere grad av selvforsyning får vi.

Så hvordan står det til med planteproduksjonen i Norge?

Fra toppen rundt 1990 til i dag er om lag 1 million dekar kornjord blitt omdisponert eller nedbygget og dermed tapt. Dette betyr en reduksjon på over 25 prosent, eller 140 000 fotballbaner. De siste 20 årene har et kornareal tilsvarende 7 000 fotballbaner gått ut av produksjon hvert eneste år. I tillegg til nedgangen i kornarealet, er det en sterk gjengroing av gressarealer og beiteområder. *Nibio* anslår at nær 1,5 millioner dekar var klassifisert som ute av drift i 2018. Dette alene tilsvarer over 200 000 fotballbaner. Så mens norsk beitemark groer igjen, beslaglegger norsk matproduksjon store landområder i Latin-Amerika for å mette kraftfôravhengigheten vår.

Denne dynamikken svekker norsk selvforsyning.

– Jeg kan si veldig mye fint om det å være gårdbruker. Jeg får jobbe ute, mye fin trening, kontakt med dyr, skog og jord. Men økonomien er dårlig. Løsningen synes å være at norske fjøs bruker stadig mer utenlandsk jord og mindre norsk jord i sin produksjon. Er det dette som er målet med norsk landbrukspolitikk? Hva med selvforsyning? Matsikkerhet? Klima? Miljø? Nok og trygg mat? Er det dit vi virkelig vil? undrer Vegard Vigdenes, melkebonde i Fjorradal, Trøndelag.

Kraftfôr

Samtidig med at våre egne arealer bygges ned eller groer igjen, er det en sterk vekst i forbruket av kraftfôr. Norske husdyr bruker om lag to millioner tonn kraftfôr årlig, der om lag halvparten av dette er basert på importerte kraftfôrvarer, ifølge Animalia. Det er denne kraftfôrimporten som gjør at kjøttproduksjonen av

særlig svin og kylling øker til nye rekorder.

Den årlige importen av omtrent én million tonn soyabønner til landbruket og oppdrettsnæringen, er en del av doblingen i den globale soyaproduksjonen de siste 50 årene. Dette skjer på tross av at mange norske bønder gir klar beskjed om at de ønsker en politikk som gjør det mulig å drive lønnsomt uten soya.

Samtidig kjemper bønder og urfolk i Latin Amerika for å ikke miste jorda si til det internasjonale markedet. I en verden der tallet på de som sulter for lengst har passert én milliard, er det viktig at alle land prøver å ha mat til egen befolkning. Rike land med god kjøpekraft bør være særlig opp-tatt av dette, i solidaritet med fattigere land. Dette gjelder også Norge. Å ta jorda vår i bruk her i Norge handler altså om mye mer enn matsikkerhet, det handler også om rettferdighet, ansvar og bærekraft.

Hvordan havnet vi der?

Norsk landbruk er en svært politisk næring. Det er svært lite i denne sektoren som ikke er styrt av politiske virkemidler. Men fører virkemidlene til måloppnåelse? Stortinget har for eksempel vedtatt et overordnet mål om å opprettholde landbruk i hele landet. Når de politiske målene for landbruket ikke nås, for eksempel at kraftfôrimporten øker mens planteproduksjonen i Norge reduseres slik at selvforsyningen faller, så skjer dette likevel på grunn av, ikke på tross av,

virkemidlene i landbrukspolitikken som føres. Politikere, mange av landbrukets egne ledere og landbruksmyndighetene sier én ting, men gjør noe annet. For eksempel får de største bøndene og de største produksjonsvolumene en stadig større andel av midlene og tilskuddene. Tidligere skulle volumet finansieres av stordriftsfordeler gjennom et større salg i markedet, mens de mindre skulle kompenseres med tilskudd for å holde mest mulig jord i drift. I stedet blir resulta-

tet av virkemidlene at det blir mindre lønnsomt å drive karrig jord, mens tilskuddene brukes til å finansiere volum.

Det er særlig tre landbrukspolitiske virkemidler som gir lav selvforsyning: *Billig kraftfôr, tilskudd til volum og statlig investeringsstøtte til kapasitetsøkning i nye storfjøs.*

Denne satsingen skulle gjøre landbruket robust, lønnsomt og mindre avhengig av tilskudd. Det har ikke skjedd. Tvert

imot har vi et landbruk som er dårlig rustet for fremtidens utfordringer, og som i økende grad er løsrevet fra våre arealressurser, driftsøkonomi og etterspørselen i markedet. Det er mer lønnsomt å produsere mat på importert kraftfôr til dyrene, enn å produsere mat til folk og dyr på jord i Norge. I sum gir disse virkemidlene overproduksjon, utarming av matjord, gjeldsvekst, fallende selvforsyning og en situasjon der arbeid med jord ofte gir dårligere inntektsmuligheter.

Importert kraftfôr fortrenger gress og kornarealer i Norge. Samfunnsoppdraget og legitimiteten til norsk landbruk svekkes fordi jord i bruk i Norge reduseres år for år. Slik blir vi mer og mer avhengig av importert fôr til dyr og mat til folk. Derfor er vi svært sårbare når usikre tider kommer. Som nå.

Kraftfôrpris

Kornprisen og kraftfôrprisen er lav. Det betyr at det blir mindre attraktivt å dyrke korn og at det blir forholdsvis

rimeligere for husdyrbrukene å bruke kraftfôr. Staten bruker i tillegg noen hundre millioner på å senke prisen på importert kraftfôr. Fjøsene løsriver fra de lokale ressursene fordi det er mest lønnsomt å gjøre det.

Volum

Et såkalt «kvalitetstilskudd» belønner de som leverer tunge slakt. Kvalitet defineres da som størrelsen på stykningsdelene, og ikke spisekvalitet. Et slikt tilskudd kan en greit oppnå med tyngre og mer moderne raser. Men det finnes eldre raser som

utnytter beiteressursene bedre, produserer høyere spisekvalitet og et sunnere kjøtt med større forekomst av omega-3. Disse sliter likevel med å få dette kvalitetsstempellet siden de er mindre.

Sentralisering

Systemet med «kjøp og salg av melkekvoter» er innrettet slik at melkeproduksjonen samles på stadig færre gårdsbruk. Bønder får en fin sluttpakke for å legge ned driften fordi kvoten kan selges til en for god pris. Det betyr at staten

og Bondelaget har sagt seg villige til å bruke penger på å kjøpe ut norsk matproduksjon, samtidig som vi importerer store mengder meieriprodukter. Samtidig må de som får støtte til å bygge nye fjøs utvide driften, som en konsekvens av Innovasjon Norges prioriteringer av tilskudd. I et mett marked, som melkeproduksjonen er, betyr det stadig færre produsenter, siden den årlige produksjonsmengden er den samme. Antall melkebruk i Norge er ned fra 25.000 til 7.600 siden år 2000.

Miljø og bærekraft

Naturmangfold

Bevaring og forbedring av naturmangfoldet er en uunnværlig forutsetning for vår matsikkerhet og en bærekraftig og behovstilpasset matproduksjon. Maten fra havet og landbruket kommer fra et finstilt samspill mellom mikroorganismer, planter og deres fotosyntese. I tillegg til å utgjøre grunnlaget for mye av matproduksjonen vår, utfører jorda også en rekke andre tjenester, som å filtrere kjemiske stoffer, rense og lagre vann, og binde karbon. Den er hjem for et rikt artsmangfold som yter viktige tjenester for *økosystemet* og bidrar til en levende matjord. Dette mangfoldet har utviklet seg i tett samspill med kulturlandskapet, og en tredjedel av alle rødlistede arter i Norge er avhengige av et levende kulturlandskap med dyr på beite.

Et mangfold av matplanter i landbruket sikrer tilpasning til

ulike klimaforhold og miljø. Noen planter tåler sykdommer og skadedyr bedre, mens andre er motstandsdyktige mot tørke eller flom. Slike egenskaper hos plantene opprettholder et solid landbruk og kontinuitet i matproduksjonen. Mangfold i landbruket er derfor et verdifullt verktøy for å grunnfeste matsikkerhet. Dette er spesielt viktig i møte med et endret klima. Det er behov for et klimatilpasset landbruk og fiske som både tar vare på naturmangfoldet og jordsmonnet, og brødfør verdens befolkning.

Klimaendringer og erosjon

I dag er matjord truet av erosjon, flom, forurensing, jordras, nedbygging, redusert *humusinnhold*, pakking fra tunge maskiner og tap av naturmangfold. Klimaendringene akselerer slike utfordringer og tap av naturmangfold gjør det vanskeligere for bønder å legge om til et mer klimatil-

passet landbruk. Mer intensiv landbruksdrift har økt kunstgjødselbruken, sendt store arealer ut av drift og ført til færre dyr på beite. Dette utgjør en trussel mot kulturlandskapet, og tap av slike arealer vil ha alvorlige konsekvenser for naturmangfoldet, og dermed matsikkerheten.

Industrielle

Fiskerinæringen i Norge er i enda større grad dominert av industrielle produksjonsmåter. Store trålere forbruker fem ganger så mye drivstoff per kilo fangst som de minste kystfiskebåtene, og bidrar til å tømme matfatet til kystbefolkning verden over. Fangstredskapene gjør også stor skade på havbunnen, og sammen med overfiske og stor andel *bifangst* som ofte dumpes, trues naturmangfoldet også i havet. Overfiske og varmere hav forstyrrer allerede økosystemene langs norskekysten og har gitt seg utslag som ekstrem

vekst i blant annet krabbe- og kråkebollebestander som fortrenger annet liv i havet.

Havbruk

Havbruksnæringen er et stort satsningsområde i Norge. Også denne næringen har store miljøutfordringer, både knyttet til lokal forurensing og parasitter, og at 80 prosent av fôret består av importert soya og fisk. Rømming og avrenning truer også de lokale økosystemene og naturmangfoldet. Havbruk har et stort potensial, men trenger klare reguleringer og tiltak for å bedre bærekraften og få utviklingen under kontroll. Idag er næringen dominert av store, kapitalsterke aktører og kommer lokalsamfunnene til gode i svært liten grad. Det er ikke holdbart at noen få aktører kan bli blant landets rikeste basert på utnytting av våre felles ressurser, mens mange av kommunene anleggene befinner seg i har økonomiske problemer.

Matvarehandel og folkelig engasjement

Innbyggerne i Norge blir stadig fortalt at vi har stor makt som forbrukere, og at vi kan utøve den makten hver gang vi bruker lommeboken. Vi får også ansvaret for alt fra økt kjøttforbruk til massivt matsvinn. Det er "forbruker" som krever rette agurker og stort utvalg fersk brød i butikken. Det er "forbruker" som ikke vil spise sau slik at den hopes opp på fryselaagene. Det er "forbrukers" ensidige fokus på pris som gjør det vanskelig å selge bærekraftig og norsk mat. Men stemmer det?

Kjedemakt

I Norge står dagligvarekjedene for brorparten matvarehandelen, hvor Norges-Gruppen, Coop og Rema 1000 kontrollerer nesten 97 prosent av markedet. De siste årene har dagligvarekjedene også gjennomført en storstilt *vertikal integrering*, og kontrollerer stadig mer av verdikjeden fra jord til bord.

Ensidig prisleik

Kjedene har kanskje ulik stil og utseende, men forretningsmodellen er den samme: Å selge mest mulig til lavest mulige priser. De kunne konkurrert på bærekraft, på lokale råvarer, eller kvalitet. I stedet kjøres det i hovedsak massive PR-kampanjer for å fortelle oss at pris er det viktigste aspektet ved maten vår. Kjøtt selges med tap for å lokke oss inn i butikken, mens prisen økes på de andre matvarene. Kampen om plassen i butikkhyllene er hard. Prispresset gjør at gode råvarer byttes ut med smaksforsterkere og billige erstatninger,

mens bøndene presses til å ofre dyrevelferd og tyne jorda si, mens kystfiskere og fiskevær presses til å legge ned. Alt for å øke produksjonsvolum og effektivitet.

Det er ikke rart at mange forbrukere kjenner på avmakt, de fleste valgene er tatt lenge før du trer inn i butikken. Selv om stadig flere av oss vil spise mer bærekraftig, kan vi ikke forvente at alle har tid og ressurser til å sette seg inn opphavet til maten som selges.

Matmerking

Har kua gått på utmarksbeite, eller stått på bås og spist brasiliansk soya? Har grønnsakene blitt produsert i land hvor bønder og forbruker utsettes for stor helseisiko gjennom overdreven bruk av sprøytemidler? Har torsken reist tur-retur Kina for å bli filetert og pakket før den havnet i frysedisken? Har mandlene og avokadoen blitt produsert bærekraftig, eller bidratt til tørke og naturødeleggelser i California eller Sør-Amerika?

Engasjerte samfunnsborgere kan gi tydelige signaler, så lenge vi handler samlet, organisert og målrettet. Derfor kan og bør vi gjøre mer enn å stemme med lommeboken. Sammen må vi kreve politiske føringer som sikrer bærekraft og etikk gjennom tilstrekkelige krav på åpenhet og tilsyn, forbud mot villedende markedsføring og salg av mat med tap. Vi må kreve at mer av fortjenesten sitter igjen hos produsentene, og ikke hos dagligvarebaroner. Og så lenge all maten

ikke er produsert bærekraftig og forsvarlig må vi få muligheten til å ta gode og informerte valg om for eksempel innhold, produksjonsmåter, sted, miljøavtrykk og reiserute, slik vi kan med priser i dag.

BEREDSKAP OG MATSIKKERHET

Tildelingen av Nobels fredspris 2020 til Verdens matvareprogram understreker den helt sentrale rollen mat og matpolitikk har for verdenssamfunnet og verdensfreden. Selvforsyning er et viktig virkemiddel for bedret beredskap og matsikkerhet i en mer uforutsigbar samtid. Det er risikabelt å belage matforsyningen på råvareimport når naturhendelser og brått endrede politiske og økonomiske vilkår kan bryte forsyningslinjene. På lengre sikt vil også landene vi importerer råvarer fra få behov for maten til egen befolkning, i takt med et økende matvarebehov.

Da koronapandemien brøt ut la noen av landene vi importerer mest korn fra, Kasakhstan, Russland og Ukraina, alt fra begrensninger til full stans for eksport av mat. All den tid for eksempel Kina kjøper opp massive landbruksområder utenfor eget rike for å fø egen befolkning, er det ikke gitt at våre eksportører vil forbarme seg over oss den dagen knappheten melder seg. På samme tid vil det være behov for å øke matproduksjonen i tiden som kommer, og verdens matsystem er mer enn noen gang avhengig av kunnskap og tilpasningsdyktighet.

Våre løsninger

BEREDSKAP OG MATSIKKERHET

For å øke matsikkerheten og redusere risikoen for mislykkede avlinger er tilgjengelighet og en pålitelig forekomst av frø svært avgjørende for bønder. Dette kan sikres gjennom frøbanker og frihet til å ta vare på såkorn fra egen avling. Siden klimaendringene gjør avlingene mer uforutsigbare, og bønder blir stadig mer sårbare for flom og tørke, bør det også opprettes nasjonale beredskapslagre for mat. Slik kan matvaremangel unngås når en avling slår feil. Handelshensyn må ikke komme i veien for beredskapshensyn og matsikkerhet. Handelsstrukturer skal styrke, og ikke hindre, utviklingen av bærekraftige matsystemer på tvers av lokal-samfunn, stater og kontinenter.

SELVFORSYNING

Økt selvforsyningsgrad er et viktig virkemiddel for å styrke vår beredskap og matsikkerhet i usikre tider. Det er også et av de viktigste stegene på veien mot en mer bærekraftig, rettferdig og solidarisk matproduksjon. Det er fordi økt selvforsyning både krever en rekke tiltak som i seg selv drar matproduksjonen i riktig retning, og fordi økt matproduksjon på egne ressurser vil føre med seg løsninger på en rekke problemer beskrevet i denne matmeldingen.

Mindre kraftfôr, mer matplanter, mer beite
Økt selvforsyning fordrer en økning i den norske planteproduksjonen. Planter gir lavere klimaavtrykk, og krever

mindre ressurser og arealer enn animalsk mat. Derfor må alle arealer som kan brukes til å dyrke menneskemat, altså korn, grønnsaker, frukt, bær og belgfrukter brukes til dette, i kombinasjon med vekstskifte. Dagens kraftfôrbruk er i stor grad basert på råvarer som kunne blitt til menneskemat, som norsk korn og brasiliansk soya. Kraftfôrprisen må økes, slik at import og produksjon av råvarer til kraftfôr på arealer som kan brukes til menneskemat gjøres mindre lønnsom, mens bruken av norske arealer som ikke egner seg til matproduksjon går til dyrefôr gjennom beite og gressproduksjon. Samtidig må utviklingen mot mer gressproduksjon til dyr i de gode kornområdene snus.

Nedleggelsen av gårdsbruk må stanses

Nedgangen i antall gårdsbruk og sysselsatte i landbruket i Norge er dramatisk, og forsterkes av volumfokuset i den norske landbrukspolitikken. De som har investert i produksjonsøkning er bundet av gjeld til å fortsette volumfokus, mens de mindre brukene legger ned. Lokal kunnskap om landbruksarealene forsvinner når bøndene som har drevet jorda i generasjoner lukker fjøsdøra for siste gang. Siden matbehovet i landet har noen gitte grenser, er nedleggelse en naturlig konsekvens når noen bruk blir større. Denne utviklingen må reverseres, blant annet gjennom endrede tilskuddsordninger.

Tilskudd bort fra volum

For å oppnå disse kravene, må tilskuddssystemet endres fra å være volumdrivende til å bli kvalitetsdrivende. Systemet basert på kronestøtte til antall husdyr, dekar, produksjonsvolum, geografi og størrelse må bort, til fordel for et nytt støttesystem med utgangspunkt i god *agronomisk praksis, bærekraftige, regenerative, økologiske og agroøkologiske* produksjonsmåter og bruk av marginale arealer som i sum oppfyller samfunnsoppdraget til landbruket. Produksjonsmåte må tillegges mer verdi i utformingen av landbrukspolitikken. I de siste årene har produksjonsvolum fått et for stort fokus.

Spissede tilskudd

Dette kan for eksempel være tilskudd til vekstskifte, eng, underkulturer, fangvekster, overflatekompostering, grøf-ting, gjerdehold, nydyrking, beiting, setring, støtte til marginale arealer, driftsvansker, karbonbinding i jord og mer. Det må videre innføres et tak på hvor mye tilskudd et gårdsbruk samlet sett kan motta fra fellesskapet. I EU diskuteres det en tilskuddsgrense på 900 000 kroner per gårdsbruk.

Setertilskudd

Antall setre er redusert med 99 prosent siden 1900. De har ikke hatt plass i et volumfokusert landbruk som ikke tar hensyn til ressursene som ligger utenfor fjøsdøra. Den storstilte

nedleggelsen av setre truer vår felles kulturarv, kunnskap om forvaltning av utmarka og verdifulle plantearter på seter-vollene. Denne utviklingen må reverseres gjennom et målrettet setertilskudd, slik at langt mer av Norges ulendte arealer kan brukes til matproduksjon.

Småskala landbruk og levende bygder

Et større fokus på småskala landbruk, beite og kystfiske vil være viktig i fremtiden for å sikre ressursgrunnlaget vårt og øke Norges selvforsyningsgrad. Dette vil gi oss levende bygder og velstelte kulturlandskap, som er viktig for mange flere enn de som driver med landbruk og vil ha kortreist mat. En jobb i landbruket og kystfiske gir to andre arbeidsplasser lokalt. Reiseliv, videreføring av lokale mattradisjoner og småskala matproduksjon, næring og kultur er avhengige av distriktslandbruket og kystfiske, og i mange tilfelle en del av næringsgrunnlaget for gårder og fiskevær.

Jordvern

Omdisponeringen og nedbyggingen av matjord må stanses og reverseres. Det er svært kritisk og uklokt å bygge ned matjord i en slik skala vi gjør nå. Det fører til en svekket matsikkerhet, og er i stor grad irreversibelt. Den norske jordloven sier at de norske arealressursene skal brukes på den måten som er mest gunstig for samfunnet og med hensyn til fremtidige generasjoners

behov. Denne loven må etterleves, og kommunene må øke sin kompetanse og etterleve dette i sine planvedtak. Samtidig må matjord som ligger ubrukt gjøres lønnsom i tråd med tiltakene over, mens straff for ubrukt matjord vurderes.

Reindrift

Reindrift er en av de mest bærekraftige matproduksjonsmåtene vi har i dag, og en viktig del av vår samiske kulturarv. Innskrenkningen av beiteområder for rein som følge av utbygging og mineralutvinning må stanses. Tiltak og tilskudd må legges til rette for en bærekraftig og sunn reindrift for fremtiden.

Urbane matsystemer

Kunnskap om urbane matsystemer må løftes på kommunalt nivå for å motvirke nedbygging av matjord i små og mellomstore byer. Lokale matråd med fokus på å demokratisere norsk landbrukspolitikk med aktører fra hele verdikjeden må etableres. Samtidig må det legges til rette for, og gis tilskudd til, økt matproduksjon i urbane strøk,

i regi av både privatpersoner, heltidsprodusenter og øvrige næringsaktører. Ureist mat produsert i egne hager, vinduskarmer og balkonger, parselhager, andelsbruk og innendørs gjennom teknologiske nyvinninger er i sterk fremvekst, og må løftes frem som en viktig del av fremtidens matproduksjon.

Havbruk

Havbruksnæringen må endre førseddelen fra soya, fisk og annen menneskemat, til lokal og bærekraftig fôråvare. Konseptet som *integrert multitrafikk* akvakultur må videreutvikles og fases inn der det er mulig. Den store veksten i næringen må reguleres slik at miljøavtrykket kommer under kontroll, og ikke er til skade for viltlevende marine ressurser og økosystemer. Næringen må også komme lokalsamfunnene til gode gjennom tiltak som grunnrentebeskatning, arealbeskatning og lokalt eierskap.

TA HAVET TILBAKE, LA KYSTEN LEVE

Riksrevisjonen har bekreftet det kystsamfunnene har ropt varsko om i lange tider. Gjennom smutthull, tøying og til slutt endring av lover og regler har mange kystsamfunn mistet livsgrunnlaget gjennom bortfall av fiskeleveranser og fiskerettigheter, mens rekrutteringen er lav. Tusenvis av arbeidsplasser forsvinner selv om fiskerinæringen er svært lukrativ. Det trengs en kraftig snuoperasjon i norsk fiskerinæring, både for å etterleve nåværende politikk, og gjennom store politiske endringer.

Ny kvotepolitikk

Kvotepriene har nådd skyhøye nivåer, og stenger folk ute fra fiskeryrket. Dette går særlig hardt utover ungdom og rekrutteringen til næringen. Omsetningen av kvoter slik det foregår i dag må avvikles, kvotene omdistribueres på en rettferdig måte, og sentraliseringen og privatiseringen av fiskerettighetene må opphøre. Kvotepolitikken må igjen komme kystsamfunn og landet forøvrig til gode, og

kvotene tilbakeføres fra den havgående trålerflåten til kystflåten. Tiltak som styrker rekrutteringen av ungdom til fiskeryrket må prioriteres.

Trålerplikter

Mat som fanges, selges og konsumeres i Norge må bearbeides i Norge. I dag sendes 72 prosent av fisken ubearbeidet ut av landet. Det er ressursløseri, miljøskadelig og ødeleggende for distrikter og norsk økonomi at fisken sendes over halve kloden for å bearbeides, for deretter å sendes tilbake for konsum i Norge. Trålerpliktene må styrkes, slik at fangsten faktisk leveres på norske mottak, og ikke sendes frosset og ubearbeidet ut av landet.

Ressursrenteskatt

Innføring av en ressursrenteskatt for havfiskeflåten til fellesskapet, som eier ressursen, må vurderes. Dette kan skje gjennom kvotetrekking på eksport av uforedlet fangst, som en avgift per kilo landet fisk eller begge deler. På Island har en slik beskatning ført til at det lønner seg for rederiene å investere i foredling av fisken på land – noe som skaper store lokale ringvirkninger i kystsamfunnene.

MILJØ OG BÆREKRAFT

Miljø og klimaendringene er de største utfordringene verdenssamfunnet må hanskes med i dag, og for matproduksjon er tap av naturmangfold særlig kritisk. Næringer som er direkte avhengige av et levende naturmangfold og økosystemer i balanse er særlig sårbare, men har også et særlig ansvar for å bidra positivt. Dette gjelder i første rekke matnæringen. Økt selvforsyning, i tråd med tiltakene vi foreslår, er i seg selv svært positivt for klima og miljø, da det vil føre til langt mindre miljøbelastning fra transport, avskoging og overdrevet kjøttforbruk. Samtidig må skadelige landbruksmetoder med overdreven bruk av kunstgjødsel, ugress- og plantevernmidler og monokulturer fases ut. Dette vil bidra til å forebygge klimaendringer, bevare naturmangfoldet, styrke matsikkerheten og bidra til sosial rettferdighet her hjemme og internasjonalt.

Kystfiske: best for kystfolket, best for miljøet

Kystfiskeflåten er svært effektiv. En sjark på 11 meter kan fiske fem tonn fisk på en dag, over dobbelt så mye som et mellomstort sauebruk leverer av kjøtt på ett år. Kystfiskerne leverer som oftest dagsfanget fisk til lokale mottak på land. Verdikjeden er ofte kortere og mer gjennomsiktig. Dermed er kvaliteten høyere, miljøavtrykket mindre og samfunnsnytteten større enn fra fisk fanget av trålerflåten.

Fordi fisken selv svømmer inn til kysten og veien er kort til fiskefeltene, er kystfiske et klimatilnærings tiltak i seg selv; drivstofforbruket til en sjark ligger på 20 prosent av forbruket til den havgående trålflåten, målt per kilo fangst. Redskapene i kystflåten er tilpasset å fange gytemoden fisk i rett størrelse, og er mer skånsomme enn trålerlernes aktive redskaper. I dag brukes det trål på 40-50 prosent av sårbare havområder. Et prosjekt i regi av Nordisk Ministerråd fant at tråling utgjorde den største belastningen på sårbar havbunn i Norden. Også derfor må kvotene flyttes fra den havgående flåten til kystflåten.

Bifangst

Det trengs også et økt fokus på reduksjon av bifangst og annen skade på undervanns økosystemer i forbindelse med fiske og fangst. Til dette formålet er kystflåtens passive redskaper og fangstmetoder allerede langt mer skånsomme og sofistikerte, og sågar bedre egnet for videre utvikling mot en bærekraftig fiskerinæring. I tillegg må det innføres en plan for å gå mot netto null utslipp fra norsk fiskeflåte, som tar høyde for at investeringskostnadene blir overkommelige for den jevne fisker.

MATVAREHANDEL OG FOLKELIG ENGASJEMENT

Det siste året har over 500.000 nordmenn blitt med i en *REKO-ring*, hvor man kjøper mat direkte fra bonden til en pris bonden selv har satt. Nordmenn er villige til å betale for maten, dersom de vet at pengene går til hun som har svettet i åkeren og ikke til eieren av en dagligvarekjede. Pris vil alltid være en faktor, men dagligvarekjedene må være sitt samfunnsansvar bevisst: De må sikre at bøndene får større del av fortjenesten av matsalget, og de må tilby sine kunder informasjon om hva som er gode og bærekraftige valg, og om kvalitet, ikke bare kvantitet. Engasjementet hos befolkningen er stort. Facebook-gruppen

“Korona-dugnad: Våronna 2020” var et klart eksempel på dette. På grunn av nedskjæringer, permitteringer og stengte skoler er det mange som gjennom ulike kanaler viser at de er klar til å brette opp ermene og ta i et tak i landbruket. Mange av disse er ufaglærte med stor variasjon i relevant erfaring. Det sies dog at nød lærer naken kvinne å spinne. Desto fler som gjennom praktisk gårdsarbeid får jord og møkk under fingrene, desto fler er det som får forståelsen av nødvendigheten av en ny kurs i landbrukspolitikken.

Offentlig innkjøp av mat

Det offentlige må ta et større ansvar for å kjøpe inn bærekraftig og økologisk mat. Oslo kommune er et godt eksempel her. De er med i C40-samarbeidet med en rekke større byer i verden. I en erklæring fra oktober 2019 ble dette samarbeidet enig om at matinnkjøp skal møte en rekke kriterier for bærekraftig produksjon, og om mulig komme fra økologisk landbruk.

NORSK POLITIKK SKAL IKKE BIDRA TIL SVEKKET MATSUVERENITET OG MATSIKKERHET I UTVIKLINGSLAND

For at fremtidens matproduksjon skal være trygg, bærekraftig og rettferdig, må den også være solidarisk. I en global sammenheng har vi fortsatt en matproduksjon som er preget av småskala produsenter. Dette er også styrken til norsk matproduksjon og det vi må bygge videre på. Vi må legge til rette for at mat kan produseres av små og mellomstore, familieeide bruk, også på steder der den kan være krevende å dyrke. Dette er nødvendig for å sikre matsuverenitet slik at folk over hele verden kan produsere mat på egen jord og på egne premisser. Vi kan ikke tolerere overproduksjon og soyaavhengighet verken på land eller i vann.

Norge forhandler for tiden med Mercosur (Argentina, Brasil, Paraguay, Uruguay) om en frihandelsavtale som vil akselerere handelen med ikke-bærekraftige matvarer, med økende avskoging, menneskerettighetsbrudd og miljødeleggelse som konsekvens. Avtalen må ikke inngås før:

- Den kritiske avskogings- og miljøsituasjonen i Brasil er under kontroll gjennom et troverdig rammeverk som også sikrer urfolksrettigheter og bærekraftig matproduksjon.
- Bærekraft og menneskerettigheter er overordnet for avtalen. Avtalens bærekraftkapittel må være forpliktende

og andre deler av avtalen kan ikke undergrave bestemmelser som skal sikre bærekraft og menneskerettigheter.

Det må settes en øyeblikkelig stopper for, og innsats mot norske, europeiske, kinesiske og øvrige trålere som tømmer Afrikas kyst og internasjonale farvann for øvrig for fisk.

Norge må arbeide internasjonalt for retten til å drive politikk for å forvalte ressursene til fordel for arbeidsplasser, miljø, bærekraft, produksjon. Land må kunne innføre en fiskeripolitikk som vi har i Norge med *deltakerloven* og *pliktsystemet* for trålere uten hindringer fra handelsavtaler.

Ordforklaring

Agronomi: landbrukslære, eller kunnskap om jordbruk og jordkultur.

Agroøkologi: grunndeeen er å etterligne økosystemer slik de naturlig opptrer, og samtidig bruke disse til matproduksjon. Denne måten å drive landbruk på utnytter ressurser bonden allerede har. Det gir økt produksjon og bedre matsikkerhet.

Barentstorsken: også kalt Atlanterhavstorsken (*Gadus morhua*), kan bli opptil to meter lang og gyter utenfor Norges nordlige kyst. Som yngel vandrer den oppover til Barentshavet, hvorfra den bruker omlag syv år på å returnere til norskysten (kalles da Skrei). Barentstorsken er verdens siste robuste torskebestand, og trues av at havet blir surere. Kaldt hav, som Barentshavet, absorberer mer CO₂ enn varmere vann, og forsuringen går derfor fortere i arktiske hav. Ifølge en rapport i regi av Arktisk Råd utgjør mer forsuring en høy risiko for kollaps av bestanden, da yngel ikke overlever i surt hav.

Bifangst: fangst av andre organismer enn det som primært fiskes etter. Bifangsten kan være verdifulle fiskearter, skaldyr eller annet som kan omsettes og som kan gi fiskerne ekstrinntekt. I andre tilfeller er bifangst uønsket, for eksempel fiskearter eller størrelser som det i utgangspunktet ikke er tillatt, ikke miljøvennlig eller lønnsomt å ta opp.

Bærekraft: utvikling som imøtekommer dagens

behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov. Deles inn i sosial, økonomisk og miljømessig bærekraft.

Deltakerloven: regulerer deltakelsen i fisket. Formålene er å tilpasse fiskeflåten fangstkapasitet til ressursgrunnlaget for å sikre en rasjonell og bærekraftig utnyttelse av marine ressurser, å øke lønnsomheten og verdiskapingen i næringen og gjennom dette trygge bosetting og arbeidsplasser i kystdistriktene, og å legge til rette for at høstingen av marine ressurser fortsatt skal komme kystbefolkningen til gode.

Enhetskvoter: en form for omsettelige kvoter. Det åpner for at en fisker kan slå seg sammen med en annen fisker og så kan de overføre begge fartøyskvotene sine på én båt, forutsatt at den andre båten blir tatt ut av fisket.

Havressursloven: forvalter og regulerer villlevende marine ressurser i Norge. Formålet med loven er å sikre en bærekraftig og samfunnsøkonomisk lønnsom forvaltning av de villlevende marine ressursene og det tilhørende genetiske materialet, samt medvirke til å sikre sysselsetting og bosetting i kystsamfunnene.

Havrett: havets folkerett, er internasjonale rettsregler vedrørende havet, havbunnen og naturforekomster på og under havbunnen. En rekke kyststater har innført økonomiske so-

ner på 200 nautiske mil utenfor kysten (Norge i 1977).

Humus: en bestanddel i jord, en blanding av organiske forbindelser som blir igjen etter nedbryting av planterester. Generelt gir humus jord mørk farge, og den øker jordas evne til å holde næringsstoffer og vann. Humus har også positiv innvirkning på strukturen i jorda, ved at den blir løsere og har bedre tilgang til luft.

Integrert multitrofisk akvakultur: innebærer samdyrking av flere arter fra ulike nivå i næringskjeden. Dagens akvakultur i Norge består i hovedsak av monokultur med fôret fisk. Et balansert integrert system fungerer mer som et naturlig økosystem der overskuddsnæring fra for eksempel fôret laks fungerer som naturlig gjødsel eller mat for artene lenger ned i næringskjeden, for eksempel blåskjell, tang og tare, kråkeboller eller sjøpølser.

Naturmangfold: også kalt biologisk mangfold, biomangfold eller biodiversitet, er summen av mangfoldet i naturen. Det vil si genetisk mangfold, forskjellene innenfor en art, mellom artene og mellom økosystemene de lever i. Et rikt naturmangfold er en forutsetning for et sunt og levende miljø. Små endringer i naturmangfoldet kan gi store og uante konsekvenser for naturen og miljøet vi lever i.

Kulturlandskap: landskap som helt eller delvis er blitt omformet fra den opprinnelige naturtilstand på grunn av menneskers virksomhet. Uttrykket er av generell karakter og omfatter både landsbygd, by- og industrilandskap. Vi referer til kulturlandskap som naturnære områder med beitemark og utslåtter, samt fulldyrkede jordbrukslandskap.

Kvotemeldingen: egentlig *Et kvotesystem for økt verdiskaping – En fremtidsrettet fiskerinæring*, er regjeringens videreføring

av fiskeripolitikken. Meldingen ble vedtatt i mai 2020, kun få dager etter at Riksrevisjonen la frem en rapport med *alvorlig* og *sterk* kritikk av fiskeripolitikken som er ført mellom 2004 og 2019, og før Stortinget fikk behandlet rapporten. Meldingen legger opp til videre liberalisering av fiskeripolitikken, og et fiskeri preget av kapitalsterke redere og investorer, fremfor yrkesfiskere og levende kystsammfunn. I sin behandling av Riksrevisjonens rapport i november 2020 krevde Stortinget at fiskeriminister kommer med tiltak for å sikre sysselsetting og bosetting i kystsammfunnene, og slik ivareta alle kravene i Havressursloven.

Naturmangfold: også kalt biologisk mangfold, biomangfold eller biodiversitet, er summen av mangfoldet i naturen. Det vil si genetisk mangfold, forskjellene innenfor en art, mellom artene og mellom økosystemene de lever i. Et rikt naturmangfold er en forutsetning for et sunt og levende miljø. Små endringer i naturmangfoldet kan gi store og uante konsekvenser for naturen og miljøet vi lever i.

NIBIO: et av Norges største forskningsinstitutt som bidrar til matsikkerhet og mattrygghet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping gjennom forskning og kunnskapsproduksjon.

Regenerativt landbruk: innebærer blant annet å tilbakeføre organisk materiale til jorda, mini-

mere pløying, bidra til å øke naturmangfoldet, tilføre kompost, bruke jorddekke, benytte ulike former for dekkvekster, fangvekster og grønn-gjødsel.

REKO-ring: betyr rettferdig konsum og baserer seg på rettferdig handel uten mellomledd, ofte organisert gjennom Facebook-grupper.

Selvforsyning: andel av produksjonen i et område (land, region) som er basert på ressurser fra egne arealer versus forbruk og importerte råvarer og produkter. I Norge er selvforsyning ofte brukt i forbindelse med matproduksjon.

Strukturvoteordning (strukturering): tillater overføring og sammenlåing av kvoter mellom fartøy innen kystflåten og havfiskeflåten, såkalt strukturering. Fiskekvotene trenger ikke å være knyttet til hvert enkelt fartøy som de er i dag, men skal kunne selges og omsettes. En fisker som i dag har en kvote, skal kunne kjøpe og legge til flere kvoter til båten sin. Fisker kan fiskes av langt færre fiskere, og som regel er det de mest kapitalsterke som ender opp med fiskekvotene. Strukturkvotene er tidsavgrenset til 20 år og 25 år. Kvotemeldingen foreslår å utvide med 15 år til.

Statlig styrt leveringsplikt: ordningen med leveringsvilkår for torsketralere. Ble i sin tid innført for å sikre den landbaserte fiskeindustrien stabil tilførsel av råstoff.

Vertikal integrering: handelen med mat i Norge drives av tre store dagligvarekjeder som kontrollerer 99 prosent av omsetningen. En slik maktkoncentrasjon er verken heldig for produsenter (bonde, fisker), industri eller forbruker. Det gir mindre mangfold i butikk og større fokus på pris. De siste årene har dagligvarekjedene skaffet seg enda større makt ved å inngå forpliktende samarbeid med, eller kjøpe opp, aktører lenger ned i verdikjedene, som produsenter eller industri, og lage egne merkevarer. Dette kalles vertikal integrasjon.

Økologi: vitenskapen om organismens forhold til miljøet. Alle organismer lever i miljøer hvor de påvirkes av levende (biotiske) og ikke-levende (abiotiske) faktorer. Abiotiske faktorer kan for eksempel være temperatur eller nedbør. Biotiske faktorer kan for eksempel være planter og dyr som fungerer som konkurrenter, mat eller predatorer, men også ting som har vært levende, som døde trær eller dyr.

Økosystem: alle de levende organismene som finnes på et sted og miljøet de lever i er et økosystem. Det kan være lite - som en pytt, eller større - som en skog, eller sies å omfatte hele biosfæren, det vil si den del av jorden (jord, vann, luft) der levende organismer kan eksistere.

MEDVIRKENDE

Redaksjon

Are Einari Björklund Skau, redaktør
Børre Solberg, assisterende redaktør
Tora Fougner

Sekretær

Marianna De Almeida Debelian

Grafisk design

Camilla Vuotilainen Nordbø

Arbeidsgruppe Ta havet tilbake og jorda i bruk 2020

Are Einari Björklund Skau
Børre Solberg
Frank Cato Lahti
Hege Skarrud
Kathrine Kinn
Lasse Bjørn
Therese Woie
Torbjørn Eriksen
Torgeir Knag Fylkesnes

Bidragstere til matmeldingen

Anja Bakken Riise
Eli Ness
Eva Lisa Robertsen
Hege Skarrud
Helene Bank
Ingrid Kleiva Møller
Kathrine Kinn
Kjersti Hoff
Kjetil Marstrander
Lone Nikolaisen
Lotte Shephard
Mari Gjengedal
Svenn Arne Lie
Tom Vegar Kiil
Torbjørn Trondsen
Veera Mo
Vegard Vigdenes
Vilde Haarsaker

Foto

Are Einari Björklund Skau
Kathrine Kinn
Lotte Shephard
Tormod Amundsen

Organisasjonene bak initiativet

Norges Sosiale Forum
Norges kystfiskerlag
Kystopprøret
Norsk Bonde- og Småbrukarlag
Alliansen Ny Landbrukspolitikk
Økologisk Norge
Spire
Framtiden i våre hender
Natur og Ungdom
Latin Amerika-gruppene i Norge
For Velferdsstaten
Attac

Matmeldingen er finansiert av Natur og Ungdom, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, og Spire.

Publisert av initiativet Ta havet tilbake og jorda i bruk. Revidert 3. opplag, Oslo, januar 2021.

